

תוכן העניינים

- 11 **כפתה הספר**
- 17 **פרק ראשון – ענף וגזע: המרכז האמריקני של ספרות יידיש**
א. עת להתבונן: סופר יידיש באולם ההרצאות 17
ב. ועת ליצור: התגבשותו של המרכז האמריקני 29
ג. מרכז ומרכזים 46
ד. ניו יורק, ורשה, מוסקבה 61
- 77 **פרק שני – 'כאן גר העם היהודי': אמריקה כאתגר לספרות יידיש**
א. שבחי הארץ החדשה 77
ב. קללת הארץ החדשה 97
ג. ה' לייוויק: משורר יידיש משוטט בחוצות ניו יורק 104
ד. טוב הארץ ומלואה: 'קענטאָקי' לי"י שווארץ 112
ה. הבשר והרוח: 'די טענצעריין' (הרקדנית) ליוסף אופטושו 126
משני עברי האוקיינוס 126
'די טענצעריין' והרומן העירוני האמריקני בידיש 132
מגוון הדמויות ברומן 138
בין קוצק לניו יורק 146
- 151 **פרק שלישי – עלייתו ושקיעתו של סופר היידיש באמריקה**
א. בזכות הכמיהה 151
ב. מוריס רוזנפלד: המשורר וההמון 154
ג. דוד איגנטוב: מערבולת ומרחבים 160
ד. ברוך גלאזמן: החיים הבורגניים של סופר יידיש 173
ה. יצחק בשביס: סופר יידיש במחוזות ההרפתקנות 178
- 198 **פרק רביעי – זכויות ועוונות: הורים ובניהם בתרבות יידיש באמריקה**
א. מבוא 198
ב. יעקב גורדין: מלך או מלכה? 203
ג. ה' לייוויק: אבא סמרטוטר 228
ד. י"י זינגר: משפחה בעידן של תהפוכות 243
סאגה משפחתית בידיש, ניו יורק 1940 243
נדודי תרבות 257
משפחה בארץ התהפוכות 262

- 270 פרק המישי – ל' שפירא: משא העבר וסתמיות ההווה**
- א. פתיחה: ברחבי אמריקה 270
 - ב. מוסכמות ושבירתן: גיבור חדש 278
 - ג. מוסכמות ושבירתן: סגנון חדש 283
 - ד. עולמות נחרבים 293
 - ה. המפנה: 'בני אדם חיים ומתים שם כמו שחיים ומתים אצלנו' 297
 - ו. סיום: בתוככי ניו יורק 303
- 314 פרק שישי – מעגלים נפתחים: אמריקה ברומנים של שלום אש**
- א. הרומן האחרון 314
 - ב. מעגלים משיקים 327
 - ג. במרכז ניו יורק כעבור שלושים שנה 336
- 355 פרק שביעי – משה לייב האלפרין: נפתוליה של התחדשות שירית**
- א. בין שני ספרים: הקשרים משתנים 355
 - ב. בין שני ספרים: מבנה וסיום 379
 - ג. הגן שלנו 393
 - ד. שתי נסיעות ברכבת התחתית 401
 - ה. האור והמילה 408
- 427 פרק שמיני – א' לילום: המשורר המודרניסטי היהודי חדש**
- א. הזירה הציבורית, הזירה הספרותית 427
 - ב. התגבשותה של קבוצה 432
 - ג. לקראת פואטיקה מודרניסטית 445
 - ד. שירה כפולת פנים 457
 - ה. הנסיעה המקרית 462
 - ו. החיפוש אחר המהות החמקנית 467
- 475 פרק תשיעי – 'פולטאן צעיר ברחוב היהודי הפואן': שירתו המוקדמת של יעקב גלאטשטיין**
- א. מי אתה, יעקב גלאטשטיין? 475
 - ב. המשורר כאדריכל 482
 - ג. ההתמודדות עם הסוף 490
 - ד. מעוף הדמיון 494
- 505 פרק עשירי – פנים ומסכה: שירתה של אנה מרגולין**
- א. צעדים ראשונים בשירת יידיש 505
 - ב. פנים ומסכה 511
 - ג. בין הקטבים 521

- ד. בהקשר כפול: אנה מרגולין ושירת הנשים בידיש 528
ה. בהקשר כפול: אנה מרגולין וחילופי הדורות בשירת יידיש באמריקה 537
- פרק אחד-עשר – המשורר המודרניסטי לנוכח זמנו: הפואמה 'צו דיר – צו מיר'**
544 (אליך – אליי) לא' לילם
א. פואמה מודרניסטית בידיש, 1933 544
ב. האיזון החיצוני 552
ג. 'האיגרת המוצפנת': מן 'המערה' אל 'מציאות הטרייליון' 558
ד. סינתזה ומשמעותה 565
- פרק שנים-עשר – המזוודות הפתוחות: יעקב גלאטשטיין, 'זוען יאש איז געקומען'**
568 (כשיאש הגיע)
א. פוליפוניה בבית הבראה יהודי בפולין 568
ב. האם יש בית לסופר היהודי? 573
ג. המספר כסופר: מילים ושתיקה 580
ד. הסופר החמקמק 581
ה. הבריחה מעצמו 588
ו. היצירה כספר מסע 594
ז. הרהורים על כתיבה 597
ח. האנציקלופדיה היהודית המודרניסטית 601
- פרק שלושה-עשר – התבנית המתעתעת: 'דער גייער' (המהלך) למנחם בורישו**
608
א. שלבים ראשונים 608
ב. נח בדורותיו 617
ג. התבנית המתעתעת 628
- פרק ארבעה-עשר – פולין בניו יורק – גבולות הזיכרון: 'די פֿאַמיליע מושקאַט'**
638 (משפחת מושקאט) ליצחק בשבים
א. בחסדי העיתון? 638
ב. לידתו של רומן 649
ג. היצירה כרומן משפחתי 661
ד. הצטלבותן של דרכי חיים 669
ה. הסיום 685
ו. חתימה: פלאות בזעיר אנפין 690
- 699 נספח כרונולוגי: ספרות ותרבות יידיש בארצות הברית**
- 721 ביבליוגרפיה**
- 737 מפתח האישים והיצירות**

בפתח הספר

סופר יידיש שזעך ברחובותיה הצפופים של ניו יורק היהודית בשנים הראשונות של המאה העשרים והתבונן סביבו יכול היה להיווכח מיד עד כמה הוא חי ויוצר בתנאים היסטוריים ותרבותיים חסרי תקדים. מאות אלפי מהגרים, שרובם באו ממזרח אירופה והיו דוברי יידיש, הפכו את העיר בתוך שנות דור לריכוז היהודי הגדול בעולם. מבחינה זו הותירה ניו יורק מאחוריה את הערים ההומות של 'העולם הישן', שגם הן היו מצויות בתקופה הזאת בתהליך של התרחבות ניכרת. אפילו ורשה, הקהילה הגדולה באירופה, התגמדה לנוכח ממדיה העצומים ואופייה המגוון של ניו יורק היהודית, שהעמידה את כל צורות החיים האפשריות במערבולת נזילה ודינמית.

דינמיות זו השליטה את עצמה במהירות על התודעה, ולא יצרה בזמנו פרספקטיבה מספקת להערכה שקולה ומורכבת של המצב החדש. אך אילו נזכר הסופר בעברו מעבר לים, הוא היה מנסה לעצמו שורה של השוואות המתבקשות מאליהן: בין התזויות ההמונית שאפיינה את עיתוני יידיש בניו יורק לממדיהם הצנועים של עיתונים דומים בוורשה או בוויילנה; בין בנייני התאטרון רחבי המידות שאליהם זרם מדי ערב קהל של אלפים לתנאים הצנועים והמאולתרים לעתים שבהם התקיימה הפעילות התאטרונית היהודית מעבר לים; בין התנאים באמריקה, שהתירו הבעה חופשית לכל אידאולוגיה ולכל דעה, ובין המגבלות הקשות שהצרו בצורה משמעותית את ממדי הפעילות הציבורית היהודית במזרח אירופה.

גיוונה וממדיה של תרבות יידיש באמריקה היו אמורים לעורר לכאורה את התפעלותו ואולי אפילו את גאוותו של אותו סופר, אולם יחסו הנפשי לנעשה סביבו היה מסויג למדי: הוא הבחין בסביבתו בהמוניות רדודה; אולי אפשר היה לקוות שהיא תצמיח ברבות הימים גילויים רוחניים בעלי ערך, אך לא הייתה ודאות שכך אמנם יקרה. הריכוז היהודי הגדול ביותר בהיסטוריה עדיין צריך היה לחתור בראשית המאה העשרים למעמד של מרכז תרבותי שיקרין על קהיליית דוברי היידיש בכל פזורותיה. זה היה תהליך הדרגתי למדי, אשר עתיד היה להגיע לשיאו בתקופה שבין שתי מלחמות העולם.

תרבות המהגרים היהודים באמריקה אכן התקיימה בסימני של הווה נזיל, בלי הבטחה כלשהי לגבי המשך. יידיש נשמעה אמנם ברמה בכל פינה בלואר איסט סייד בניו יורק ובכמה מעריה האחרות של ארצות הברית – שיקגו, פילדלפיה, בוסטון, דטרויט ועוד – ובכל אחת מהן שאפו סופרי יידיש להקים מקדש מעט לטיפוח פעילות תרבותית בלשונם. הם הוציאו לאור עיתונים יומיים ושבוועונים, הקימו להקות תאטרון, וארגנו מועדוני תרבות שקיימו הרצאות ומפגשים תדירים. אך הדור הצעיר היה אטום כמעט לחלוטין לצליליה של שפת ההורים; המעבר בין הדורות מיידיש לאנגלית היה כמעט אוטומטי, ולא הייתה כל אפשרות לעצור אותו. הסופר, העיתונאי והשחקן בידיש שהיו מפוכחים דיים לגבי יכולת עמידותו של מפעלם התרבותי היו מגיעים במהרה למסקנה שמדובר בהוויה של דור אחד: שהם גם 'ראשונים' וגם 'אחרונים'. 'ראשונים' כי הוריהם של סופרי יידיש באמריקה, שברוב המקרים נותרו במזרח אירופה והמשיכו

לחיות בעולמם המסורתי, התקשו להיות שותפים להוויה הרוחנית של בניהם, הוויה שהייתה רחוקה מהם; ו'אחרונים' כי בניהם ובנותיהם כבר נשמו וחיו באנגלית. לכל היותר הם היו מוכנים להוקיר את עולם הוריהם, אך לא היה בכוחם – וגם לא ברצונם – להעניק לו המשך. היצירה המודרנית בידיש באמריקה הייתה אפוא מנת חלקו של דור המהגרים בלבד. אולם כיוון שההגירה היהודית ממזרח אירופה נמשכה כמה עשרות שנים, היא אפשרה את קיומה הרצוף של יצירה חיה בידיש בארצות הברית על פני תקופה של קרוב למאה שנה, מן המשוררים הראשונים שהשמיעו את קולם בניו יורק בשנות השמונים של המאה התשע-עשרה ועד לאחרית ימיהם של יעקב גלאטשטיין, א' לייס, חיים גראדה ויצחק שבסיס במחצית השנייה של המאה העשרים.

החיבור שלפנינו מציג את התפתחותה של ספרות יידיש בארצות הברית על מגוון גילוייה – שירה, פרוזה ודרמה. הוא מעמיד במרכזו את ההישגים החשובים ביותר של המפעל התרבותי המיוחד שהלך ונוצר באמריקה, ובראשו השירה המודרנית והמודרניסטית בידיש, שפנתה מעצם טיבה לקהל קוראים איכותי ומצומצם – שירתם של משה לייב האלפרן, אנה מרגולין, א' לייס ויעקב גלאטשטיין. בה בעת מוצעת כאן קריאה בכמה רומנים בידיש שנוצרו על אדמת אמריקה ופנו אל קהל קוראים רחב יותר. קהל זה התוודע לרומנים אלה בראש ובראשונה באמצעות האפיק המרכזי של תרבות יידיש האמריקנית, העיתון היומי; רק מאוחר יותר (במקרה הטוב) נפגש קורא יידיש הנאמן עם אותם רומנים פעם שנייה כאשר הם הופיעו בצורת ספר. מדובר ביצירותיהם של שלום אש, יוסף אופטושו, י"י זינגר ויצחק שבסיס, הניצבות על דרך המלך של הפרוזה בידיש. בין שני קצוות אלה, בין השירה המודרנית והמודרניסטית לבין הרומנים הללו, הצמיחה ספרות יידיש בארצות הברית שפע עצום של יצירות, שהעיון באחדות מהן מדגים את רבגוניותה ואת רוחב אופקיה.

אופיו של ספר זה מבטא את הגישה שהקריאה הצמודה ביצירות היסוד של ספרות יידיש האמריקנית היא תנאי מוקדם לבנייתה של תמונה כוללת, ורק על יסוד מוצק זה אפשר להתחיל לעסוק בסוגיות מרתקות שמחכות עדיין לליבונון: מה היה המנעד האידאולוגי הגלוי והסמוי של ספרות זו בין כל 'האיזמים' שפרחו בסביבה היהודית – סוציאליזם, אנרכיזם, קומוניזם, ציונות? כיצד התמודדה ספרות זו עם השואה? האם ניתן להתוות קווי יסוד לדיוקנם הקולקטיבי של הרומנים העיתונאיים הזולים – אלה המכונים 'שונדראָמאַנען' – שהלכו ונדפסו למאותיהם (אם לא לאלפיהם) בעיתונות יידיש מדי יום ביומו? כיצד צריך להתבונן בקורפוס ספרותי זה מבחינתה של הספרות האמריקנית הרב-לשונית? יש לציין בסיפוק שבשנים האחרונות הולך ומתגוון העיסוק בתחום נרחב זה, וככל שנשכיל לשאול שאלות משמעותיות יותר כך תתקבל תמונה מורכבת יותר, אשר תרחיב את גבולותיהן של ההכללות הגורפות ותגמיש את תחולתן.

מכאן ברורה המסגרת הקונצפטואלית לספר – הצבתה של ספרות יידיש בארצות הברית כאחד האגפים, ולעיתים כאגף עיקרי, בתוך המערך הכולל של ספרות יידיש המודרנית, אשר התפתחותה נמשכה כמאה שנה ויותר. הכותרת מבטאת עמדת יסוד זו. היא נשענת על כותרתו של אחד השירים של ה' לייבויק, ודומה שהיא מבטאת את תחושת היסוד שהייתה נחלתם של רוב היוצרים: הם ראו את עצמם חלק בלתי נפרד של מפעל תרבותי שהקיף עולם ומלואו.

דוגמה אחת מבהירה זאת היטב: משוררי יידיש בעולם הרבו לכתוב שירים המוקדשים ללשון עצמה, ובהם העלו את הגיגיהם על טיבה האמתית או המדומה, על מעמדה וגורלה, וביטאו את תקוותיהם ואת פחדיהם כיוצרים בלשון שמעמדה אינו בטוח. כאשר בוחנים את הפריסה

הגאוגרפית של שירים אלה נוכחים לראות, שרבים מהם נכתבו בארצות הברית. תופעה זו מוסברת באופן חלקי באורך חייו של המרכז הספרותי האמריקני לעומת המרכזים במזרח אירופה, שנגדעו בשואה ובחיסולה של תרבות יידיש בברית המועצות, אך היא גם מלמדת עד כמה המודעות העצמית המוצהרת מאפיינת חלקים ניכרים של שירת יידיש האמריקנית.¹ ה' לייוויק, שנחשב בזמנו למשורר המרכזי בדורו, כתב באחד משיריו הנושא את הכותרת 'יידיש':

מיין ויג שטייט לעבן מינסק, אין איהומען,

מינע קייטן ליגן אין סיביר, ווו, אין אַרכיוו.

דאָס ליד, וואָס איך האָב אין ניו־יאָרק פֿאַרנומען

קרייזט אַרום בוענאָס־איירעס, מאָסקווע, תל־אָבֿיב.²

[עריסתי עומדת ליד מינסק, באיהומן, / כבליי מונחים אי שם בסיביר, בארכיון. / השיר,

ששמעתי והשגתי בניו יורק / מקיף את בואנוס איירס, מוסקבה, תל אביב.]

פתיחת השיר משלבת בין הביוגרפיה האישית של המשורר ביידיש, ששורשיו נטועים בעיירה קטנה, אלמונית משהו, במזרח אירופה, ובין מעמד יצירתו, המקיפה עולם ומלואו ומתפרסת על פני ערים ייצוגיות המצויות בשלוש יבשות. לייוויק מציג את עצמו כמי שיוצר בניו יורק, אבל הפרספקטיבה שלו היא כלל-עולמית, כיאה למעמדה של לשונו, שנשמעה בארצות שונות ורחוקות. הצהרה רמה זו בפתיחת השיר מקבלת משנה תוקף לאחר שבוחנים את השתלשלות נוסחיו: השיר נדפס תחילה באמצע שנות השלושים, בהקשר פולמוסי ברור – מחאה נגד הרדיפות שמהן סבלה תרבות היידיש בארץ ישראל. בנוסחו הראשון נקרא השיר 'טרי־פֿהנער זשאַרגאָן', והוא נכלל בחוברת שהופיעה לקראת כינוס שהתקיים בניו יורק ונועד למחות על הרדיפות הללו.³ גם בחירת הערים אינה מקרית, והיא מלמדת על מעמדה ועל ממדי קיומה של ספרות יידיש. כך למשל אזכורה של בואנוס איירס במקום הראשון משקף נתון ביוגרפי ברור – ביקורו של ה' לייוויק בארגנטינה ב־1936 כדי להשתתף בכינוס העולמי של מועדוני ה'פאן' (PEN) לסופרים כנציגה של היצירה ביידיש. ואילו השינוי שחל בנוסח בין שנות השלושים לשנות החמישים מבטא את גורלה הטרגי של יידיש על פני העשורים הללו: החלפתה של ורשה במוסקבה מלמדת הן על מוראות השואה שכמעט מחקו את ורשה מן המפה של היצירה הספרותית ביידיש והן על רצונו המאוחר של לייוויק להזכיר דווקא את מוסקבה על רקע חיסולה של תרבות יידיש בברית המועצות.

1 ראו על כך במאמרי "Thou Shalt Make Thee an Image": Yiddish Writers Representing Their Language', Anita Norich and Joshua L. Miller (eds.), *Languages of Modern Jewish Cultures: Comparative Perspectives*, Ann Arbor: University of Michigan Press, forthcoming

2 ה' לייוויק, א בלאַט אויף אַן עפבלויים, בואנוס איירס: קיום, תשט"ו, עמ' 319.

3 קאַנפֿערענץ־זשורנאַל: אַרויסגעגעבן צו דער צווייטער קאַנפֿערענץ פֿון דער 'ליגע פֿאַר רעכט פֿון יידיש אין ארץ־ישראל', ניו יורק, 1937, עמ' 2. השורה השנייה נוסחה שם כך: 'מאַכט אַ קרייז: בוענאָס־איירעס, וואַרשע, תל־אָבֿיב'. השיר חזר ונדפס בביטאון היחיד ביידיש שהופיע בשנים אלה בארץ ישראל ויצא לאור מטעם מפלגת פועלי ציון שמאל: ניוועלט 4, גל' 8, 24 באפריל 1937. הוא עורר תגובה נועזת של אי"ב (אהרן זאב אשכולי), 'טול חרב מבין עיניך', דבר, 21 ביוני 1937, ותגובת נגד בניוועלט 4, גל' 13, 2 ביולי 1937.

הצבתה של היצירה הספרותית בידיש בארצות הברית על פני מפה כלל-עולמית אכן הדריכה את כתיבת הספר הזה. ייתכן שבעתיד אפשר יהיה להעמיד גם מסגרות חלופיות, בעיקר התייחסות אל הקורפוס הזה כחלק של הספרות הרב-לשונית והרב-אתנית שנוצרה, והולכת ונוצרת, במרחביה המגוונים של ארצות הברית; ימים יגידו אם ראייה כזאת אפשרית. המחקרים בכיוון זה, שזכו לתאוצה בשנים האחרונות, מצביעים על קיומו של פסיפס עשיר ומרהיב, אך מבחינה מתודולוגית הם מצייבים לרוב קורפוס לשוני אחד ליד משנהו, ואינם מוכיחים שיש בכוחה של הגישה ההשוואתית להוביל לתובנות משמעותיות לגבי כל אחד מהם, פרט לאישור מחדש של אמתות מובנות מאליהן לגבי גורלן של ספרויות מהגרים.

תוך כדי התגבשותם של פרקי הספר הלכה ונבטה בי ההכרה המכאיבה שלא עליי המלאכה לגמור, והעיון בכתיבתם של כמה יוצרים משמעותיים לא זכה כאן למקום הראוי לו: דרכו של יהואש כדגם להתפתחותה של שירת יידיש בארצות הברית, ההישגים המעודנים הניכרים בין בתי השיר השופעים של מאני לייב, שירתם של יהודה לייב טלר, בריש ויינשטיין, אבא שטולצנברג ואחרים, הסיפורים הקצרים של יצחק בשביס, הפרוזה הדשנה של חיים גראדה שנכתבה ברובה הגדול על אדמת אמריקה, מקומו של הרומן ההיסטורי בספרות יידיש האמריקנית. קורא ספר זה אמור גם לזכור שכמה מיצירות היסוד בספרות יידיש האמריקנית, ובראשן 'א נאכט' (לילה) של משה לייב האלפרין ו'דער גולם' לה' לייוויק, נידונו בספרי הקודם, קסם הדמדומים: אפוקליפסה ומשיחיות בספרות יידיש (ירושלים: הוצאת מאגנס, תשס"ג).

בפתח ספרי הקודם עמדתי על הקושי בהגשת חיבור על ספרות יידיש לקורא העברי בנושא שהוא בצדי הדרך של התעניינותו התרבותית. אך טבעי הוא שהלבטים היכן להרחיב והיכן לצמצם בהסברים על גילוייה המגוונים של תרבות יידיש, דמויותיה המרכזיות והתפתחותה ליוז אותי לאורך הדרך בחיבור הנוכחי, ואיני יודע אם אפשר להגיע בנידון לאיזון ולמינון הנכון. פניתי בכתיבתי הן לקורא המסוגל להתמודד עם טקסט בידיש במקור והן לזה שהידיש אינה נהירה לו, ולכן המובאות ניתנות כאן גם במקור וגם בתרגום עברי, תחום שבו יכולתי להיעזר בפרי עמלם של כמה מתרגמים של שירה ופרוזה בידיש. בסוף הספר ניתנת טבלה כרונולוגית, הממקמת את הטקסטים הנידונים בהקשר תרבותי רחב יותר.

הקריאה ביצירות הספרות בספר זה מתבססת גם על בחינת הנסיבות המידיות של כתיבתן והתקבלותן, כולל תגובות הביקורת בת הזמן בעיתונות; בתחום זה הוא נשען על הקרקע המוצקה של המפעלים הביו-ביבליוגרפיים המקיפים המשמשים כלי עזר חיוני לכל העוסק בתרבות יידיש. יוזמיהם של מפעלים אלה כוננו וניהלו אותם בתנאים קשים, ואף על פי כן הגיעו להישגים מרשימים המעוררים יחס של הערכה עמוקה, אם כי לעתים היא מהולה בסלחנות על כך שמתבע הדברים יש בהם ניסוחים וגישות שאבד עליהם כלה: זלמן רייזען, לעקסיקאָן פֿון דער יידישער ליטעראַטור פרעסע און פֿילאָלאָגיע (וילנה: ב' קלעצקין, א-ד, תרפ"ו-תר"ץ); לעקסיקאָן פֿון דער נײַער יידישער ליטעראַטור (ניו יורק: אַלוועלטלעכער יידישער קולטור-קאָנגרעס, א-ח, 1956-1981); זלמן זילבערצווייג, לעקסיקאָן פֿון יידישן טעאַטער (א-ו, ניו יורק 1931 - מכסיקו סיטי 1969).

המפעל 'מפתח עיתונות יידיש ע"ש אברהם יצחק לרנר', המתנהל עתה במסגרתה של הספרייה הלאומית מטעמם של התכנית לידיש באוניברסיטה העברית בירושלים ובית שלום עליכם בתל אביב, הוא המשאב הביבליוגרפי המרכזי בתחום תרבות יידיש המודרנית, ורישומיו המקיפים היו

לי לעזור רב בכתביבת הספר. נעזרתי גם בכרטסת הביבליוגרפית שאותה בנה בזמנו יפים ישורין, המצויה כיום בארכיון ייווא בניו יורק. אליעזר ניבורסקי ויעד בירן סייעו בבירורים ביבליוגרפיים, ועל כך נתונה להם תודתי.

ידידי ועמיתי אבנר הולצמן, מתן חרמוני, בני מר, יצחק ניבורסקי, ורה סולומון, שרה צפתמן ודוד רוסקיס קראו את כתב היד קריאה קשובה ורגישה; הערותיהם פתחו בפניי אשנבים לכיוונים נוספים, ויש לקוות שהן סייעו בשיפורו של הנוסח הסופי. בני מר תרגם כמה וכמה מובאות שרירות בעברית המעודנת שלו. עובדי הארכיון והספרייה של מכון ייווא בניו יורק נענו באדיבות אין קץ לבקשותיי החוזרות ונשנות לעיין בחומרים העשירים השמורים בו. אברהם בן-אמתי שקד בקפדנות ובמסירות על מתן לבוש עברי נאה לדבריי. שירי שפירא ערכה את מפתח האישים והיצירות. הצוות של דפוס צור-אות בירושלים ובעליו מיכאל בר-שלו הצטיינו כתמיד בעבודתם המקצועית, ואנשי הוצאת הספרים ע"ש י"ל מאגנס באוניברסיטה העברית בירושלים ליוו במיומנות את שלבי הפקת הספר. יבואו כולם על הברכה.

אחדים מפרקי הספר פורסמו לראשונה בבמות שונות בעברית, בידיש ובאנגלית, אך הם עברו הרחבה ניכרת לקראת כינוסם כאן. בין אלה יש במה אחת שראויה לציון מיוחד – כתב העת 'די גאלדענע קייט', הבמה המרכזית של תרבות יידיש לאחר השואה, שהופיע למעלה מארבעים שנה בתל אביב בעריכתו הווירטואוזית של אברהם סוצקבר, גדול משוררי יידיש בדור האחרון. סוצקבר לא חי בארצות הברית, אך הודות למעמדו המרכזי בעולמה של היידיש הוא הכיר היכרות קרובה את יוצריה ואת כתיבתם, ובאין-ספור שיחות שניהלתי אתו הוא החיה בפניי את עולמה של ספרות יידיש האמריקנית בדרך מעמיקה ואינטימית כאחת. ביצירתו הספרותית ובעשייתו התרבותית גילם אברהם סוצקבר את תודעת שלמותה ומורכבותה של תרבות יידיש המודרנית. לכן אך טבעי הוא שספר זה מוקדש לזכרו.

המקורות:

- כל המובאות בידיש ניתנות בכתיב תקני של ימינו; הכתיב המקורי נשמר רק בשמות הפרסומים (יומונים, כתבי עת וספרים); לאורך השנים חלו שינויים מסוימים בכתיב של הפרסומים, והם נרשמים כדיוקם.
- השמות הפרטיים של היוצרים נרשמו כפי שהשתרשו בעולמה של תרבות יידיש, ואין לדרוש אחידות בנידון; כך למשל: י"י זינגר, אבל: יעקב גלאטשטיין.
- חלק ניכר של הספרים בידיש בארצות הברית הופיעו בהוצאה עצמית של המחברים או בשמותיהן של הוצאות לאור מדומות; אלה לא צוינו בהערות הביבליוגרפיות.
- כל ההדגשות הן במקור, אלא אם צוין אחרת.